

Ekspertyza - Zasadność realizacji działań ochronnych ujętych w projekcie planu ochrony rezerwatu przyrody Jeziorko Czerniakowskie w świetle aktualnego celu ochrony

2014-04-02

dr hab. Jerzy SOLON, prof. IGIPIZ PAN

Zasadność realizacji działań ochronnych ujętych w projekcie planu ochrony rezerwatu przyrody Jeziorko Czerniakowskie w świetle aktualnego celu ochrony

Ekspertyza bazuje na materiałach dostarczonych przez biuro Regionalnego Konserwatora Przyrody oraz na własnej znajomości terenu i jego otoczenia. Materiały dostarczone przez biuro Regionalnego Konserwatora Przyrody obejmują w szczególności następujące opracowania:

- projekt Zarządzenia Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska w Warszawie w sprawie ustanowienia planu ochrony dla rezerwatu przyrody *Jeziorko Czerniakowskie*

- Plan Ochrony Rezerwatu Przyrody *Jeziorko Czerniakowskie* z 2006 r.

- Ekspertyza - bilans wodny Jeziorka Czerniakowskiego w Warszawie, wykonana w 2009 r. pod kierunkiem dr inż. Dariusza Górskiego

- Rezerwat przyrody *Jeziorko Czerniakowskie* krajobrazowo-jeziorowy, częściowy. Opracowanie prof. dr hab. Ryszarda Zaręby z 1985 r.

- Fic. M. (red.) 2004. Ekofizjograficzno-urbanistyczne uwarunkowania zagospodarowania rejonu Jeziorka Czerniakowskiego w Warszawie - wybrane zagadnienia. Wydawnictwo IMUZ.

- odpowiednie mapy i zdjęcia lotnicze oraz obowiązujące akty prawne.

Przedmiotem prezentowanej ekspertyzy jest ocena rozwiązań i propozycji zawartych w projekcie planu ochrony rezerwatu przyrody *Jeziorko Czerniakowskie*. Głównym kryterium oceny jest zgodność projektu planu ze zidentyfikowanymi celami ochrony rezerwatu, uwarunkowaniami funkcjonowania rezerwatu oraz przyjętymi celami operacyjnymi (priorytetami). Cele operacyjne tak dobrano, aby proponowane rozwiązania uzyskały akceptację społeczną oraz aby były zgodne z dzisiejszym stanem wiedzy na temat funkcjonowania ekosystemów i krajobrazu.

Jako proponowany cel ochrony Zaręba (1985) podaje: "...zachowanie eutroficznego jeziora, częściowo w stanie naturalnym, o bogatej florze i faunie...".

Zgodnie z zarządzeniem Ministra Ochrony Środowiska i Zasobów Naturalnych z dnia 18 lutego 1987 r. w sprawie uznania za rezerwat przyrody (MP z 10 marca 1987 nr 7 poz. 54) celem utworzenia rezerwatu jest "... zachowanie ze względów ekologicznych i społecznych starorzecza Wisły oraz terenów stanowiących jego otoczenie, z charakterystycznym krajobrazem oraz bogatą florą i fauną, będących cennym elementem środowiska przyrodniczego na terenie m. st. Warszawy".

W rozporządzeniu nr 11 Wojewody Mazowieckiego z 10 marca 2004 r. zmieniającym zarządzenie w sprawie uznania za rezerwat przyrody, uznano, że celem ochrony jest "... zachowanie ze względów naukowych, przyrodniczych i krajobrazowych starorzecza rzeki Wisły oraz terenów stanowiących jego otoczenie, z charakterystycznym krajobrazem oraz bogatą florą i fauną będących cennym elementem środowiska przyrodniczego Warszawy".

Ten ostatni zapis jest bez zmian zamieszczony w projekcie Zarządzenia Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska w Warszawie w sprawie ustanowienia planu ochrony dla rezerwatu przyrody *Jeziorko Czerniakowskie*.

Należy stwierdzić, że - niezależnie od stylistyki - najpoprawniej cel ochrony został sformułowany w opracowaniu Zaręby, gdyż ochronie ma podlegać głównie samo *Jeziorko Czerniakowskie*, stanowiące jedynie fragment starorzecza. Ponadto, w wyniku procesów naturalnych i działalności ludzkiej historyczne starorzecze uległo i będzie dalej ulegać daleko idącemu przekształceniu, tracąc swoją przyrodniczą swoistość. Należy także zrezygnować z podkreślania bogactwa flory i fauny tego obszaru, gdyż w porównaniu z innymi jeziorami eutroficznymi i ich otoczeniem świat żywy, przynajmniej w odniesieniu do roślin jest już znacznie zubożały a częściowo także uległ ruderalizacji.

Dlatego też proponuję zmienić cel ochrony w sposób następujący:

Celem ochrony przyrody rezerwatu jest zachowanie, ze względów naukowych, przyrodniczych i krajobrazowych, eutroficznego jeziora będącego fragmentem zanikającego starorzecza rzeki Wisły oraz terenów stanowiących jego otoczenie, z charakterystycznym krajobrazem oraz typową florą i fauną, będących cennym elementem środowiska przyrodniczego Warszawy.

Rozwiązania i propozycje planu ochrony muszą uwzględniać następujące uwarunkowania społeczne i przyrodnicze:

a) Jezioro i jego najbliższe otoczenie było, jest i będzie użytkowane przez ludzi, przy czym należy przypuszczać, że bezpośrednia presja antropogeniczna, spowodowana przebywaniem ludzi na terenie rezerwatu będzie systematycznie wzrastać;

b) Bliższe i dalsze otoczenie rezerwatu będzie podlegać postępującej urbanizacji;

c) Jezioro zmniejsza swoją powierzchnię, przy czym największe zarastanie i zanikanie występuje w północnej części rezerwatu, a znacznie mniejsze w części południowej.

d) Flora i fauna rezerwatu ulegają postępującej synantropizacji, przejawiającej się m.in. masowym wkraczaniem gatunków synantropijnych (w tym obcego pochodzenia) i zanikiem lub zmniejszaniem obfitości gatunków rodzimych, szczególnie rzadszych lub wymagających specyficznych warunków siedliskowych.

Na podstawie powyższych uwarunkowań można sformułować kilka priorytetów (celów częściowych) do zrealizowania w trakcie obowiązywania nowego planu ochrony.

Pierwszym z nich jest spowolnienie zmniejszania się powierzchni lustra wody, szczególnie w części północnej, gdzie kilkaset metrów kwadratowych powierzchni jest na stałe zarośnięte, a maksymalne stany głębokości wody są niższe niż 1 m.

Drugim priorytetem to odpowiednie przystosowanie rezerwatu do masowego wykorzystania przez szeroko pojętych rekreantów (spacerowiczów, plażowiczów, wędkarzy itd.).

Trzecim priorytetem powinno być zachowanie istniejących siedlisk, zbiorowisk i gatunków właściwych dla układu ekologicznego jeziora i jego zlewni bezpośredniej, a w przypadku ich zniszczenia lub daleko posuniętego przekształcenia - odtworzenie lub wprowadzenie nowego, bardziej odpowiedniego układu przestrzennego szaty roślinnej.

Plan ochrony poprawnie proponuje działania zmierzające do zwiększenia dopływu wody do *Jeziorka Czerniakowskiego* przy jednoczesnym słusznym braku wskazań dotyczących rekultywacji/pogłębienia niektórych partii jeziora . Działania takie jak zasilanie Jeziorka wodami z odwodnienia terenu elektrociepłowni Siekierki oraz zasilanie Jeziorka wodami opadowymi odpowiednio podczyszczonymi z osiedla Sadyba i rejonu Augustówki mają charakter lokalny i w zasadzie mają na celu częściowe przynajmniej przywrócenie wód pochodzących ze zlewni bezpośredniej, lub traconych przez Jeziorko w wyniku odpływu podpowierzchniowego.

Wydaje się, że w okresie obowiązywania tego planu inne działania nie będą możliwe, natomiast należy zaproponować wykonanie dwóch opracowań studialnych, których realizacja będzie być może możliwa i celowa za kilka-kilkanaście lat. Pierwszym z nich jest opracowanie przywrócenia przepływu (nie tylko dopływu) wód z ciągu *Jeziorka Wilanowskiego* i *Jeziorka Sielanka* do *Jeziorka Czerniakowskiego* i odtworzenie odpływu z tego Jeziorka. Działania takie wykraczałyby daleko poza zasięg rezerwatu i miałyby charakter odtworzenia historycznego układu krajobrazowego.

Drugie opracowanie powinno dotyczyć szczegółowej analizy dynamiki zarastania północnej, najpiętszej części *Jeziorka Czerniakowskiego* i określenie przyszłości tego fragmentu rezerwatu, przy rozważeniu możliwości usunięcia osadów dennych i pogłębienia tej części zbiornika o ok. 1m.

Kolejnym zagadnieniem, mającym bezpośrednie konsekwencje praktyczne, jest konieczność opracowania bardziej szczegółowego bilansu wód jeziora, oraz precyzyjne i jednoznaczne określenie zasięgu podziemnej i powierzchniowej zlewni bezpośredniej. Istniejące materiały nie są w tej kwestii jednoznaczne i dopuszczają możliwość różnych interpretacji. W szczególności należy określić wpływ Trasy Siekierkowskiej na zmiany hydrologiczne obszaru oraz wytyczyć szczegółową granicę między zlewnią (powierzchniową i podziemną) *Jeziorka Czerniakowskiego* i *Kanału Czerniakowskiego*.

Niezależnie od różnych interpretacji istniejących danych, wskazujących m.in. że najbardziej północno-zachodnia część otuliny rezerwatu leży poza zlewnią bezpośrednią Jeziorka, należy utrzymać zasięg otuliny i przyjąć, że wszystkie zaplanowane w planie ochrony działania i ustalenia do studium uwarunkowań oraz planów miejscowych są w pełni uzasadnione.

Wyłączenie poszczególnych fragmentów terenu z otuliny będzie niewątpliwie wiązało się z nasileniem zabudowy tego terenu. Biorąc pod uwagę stosunkowo płytkie zaleganie wód gruntowych (tylko na niewielkiej części terenu hydroizobaty leżą głębiej niż 2,5 m) należy w takim przypadku spodziewać się wyraźnych zmian stosunków wodnych, które najprawdopodobniej wpłyną niekorzystnie na zasilanie powierzchniowe i podziemne rezerwatu.

Projekt planu ochrony dopuszcza wykorzystanie rezerwatu do celów szeroko pojętej rekreacji na kilka sposobów, określonych jako (załącznik nr 4 do planu):

a) edukacja i turystyka - jedynie po ścieżce wokół jeziora na północ od mostu;

b) jazda konna - na powierzchni działki nr 4;

c) plaża wraz z kąpieliskiem - działka nr 2 wraz z przylegającą częścią jeziora;

d) amatorski połów ryb - na wydzielonej części jeziora z wody oraz z brzegu.

Tak sformułowany zakres udostępniania rezerwatu oznacza, że na innych obszarach przebywanie ludzi jest niedozwolone i powinno podlegać karze. Obecnie wymuszenie przestrzegania tego zakazu jest chyba niemożliwe i nie byłoby akceptowane przez okolicznych mieszkańców. Nie jest też niezbędne z punktu widzenia ochrony walorów rezerwatu.

Proponuję więc zmodyfikować ten zapis i wprowadzić następujące uzupełnienia:

a) Ścieżka (edukacyjna?) powinna także obejmować trasę w południowej części rezerwatu - powinna ona iść po szlaku obecnej ścieżki idącej od mostu skrajem skarpy nadbrzeżnej do plaży, a następnie do mostku nad kanałkiem i dalej wzdłuż brzegu, aż do stadniny, następnie z tyłu stacji wędkarskiej i wysokim brzegiem do mostu. Taka ścieżka umożliwi wydłużenie tras spacerowych, dojście do plaży wzdłuż brzegu oraz na dotarcie do miejsc połowu ryb z brzegu (co byłoby nielegalne przy obecnym zapisie).

b) na działkach 6, 34, 1, położonych w strefie ochrony częściowej (tak jest na mapie 1c wg projektu planu ochrony z 2006 r.- nie zamieszczonej w załącznikach do zarządzenia Dyrektora RDOŚ) należy dopuścić ruch pieszki po wyznaczonych ciągach spacerowych.

Uzupełnieniem powyższych zapisów powinno być zaplanowanie i zbudowanie murku oddzielającego rezerwat od ulicy Jeziornej oraz wzdłuż południowej granicy działki nr 6. Murek powinien zawierać ograniczoną liczbę wejść powiązanych ze nowo wytyczonymi ciągami spacerowymi. Należy także zezwolić na tym terenie na wprowadzanie psów (jedynie na smyczy). Ponadto pożądane byłoby wyraźne wytyczenie oficjalnych ciągów pieszych (może za pomocą wprowadzenia odpowiedniego podłoża), tak aby jednoznacznie odróżniały się od "dzikich ścieżek".

Istniejące materiały dokumentacyjne nie wskazują na potrzebę aktywnej ochrony i kształtowania zbiorowisk wodnych i szuwarowych. Dlatego też plan ochrony przewiduje jedynie bierną ochronę tych zbiorowisk i wskazuje na sposoby minimalizacji negatywnych oddziaływań na te zbiorowiska.

Inna jest sytuacja w odniesieniu do zbiorowisk łądowych. Plan ochrony przewiduje liczne zabiegi stabilizujące (np. koszenie) lub odtwarzające i kształtujące szatę roślinną (np. wprowadzanie nasadzeń drzew i krzewów).

Wydaje się, że planowane zabiegi są zasadniczo słuszne i przy pełnej realizacji mogą przynieść przewidywane pozytywne skutki - szczególnie w odniesieniu do utrzymania zbiorowisk łąkowych i pastwiskowych. Niestety, nie jest pewne czy pełna realizacja zabiegów będzie możliwa, szczególnie w przypadku koszenia, niezbędnego corocznie (a nie raz na dwa lata - jak przewiduje plan), a na niektórych obszarach - przynajmniej przez kilka pierwszych lat - dwa razy w roku. Co więcej, pełne odtworzenie zbiorowisk łąkowych (pastwiskowych) będzie wymagało usunięcia różnej liczby krzewów i młodych drzew, które pojawiły się spontanicznie w procesie sukcesji.

Dlatego też, biorąc pod uwagę zawarty w planie ochrony podział funkcjonalny terenu, oraz zasadę, aby ukształtowanie roślinności prowadziło z jednej strony do zminimalizowania bezpośredniej presji na jezioro, a z drugiej - umożliwiała w maksymalnym zakresie sukcesję naturalną i spontaniczną fluktuację zbiorowisk, proponuję następujące zmiany kierunków kształtowania szaty roślinnej:

a) rozszerzenie strefy NS o działki 13, 34 i 1 (obecnie nie mają one żadnej kwalifikacji);

b) wyłączenie ze strefy KS oraz przeniesienie do strefy NS działki nr 7 - na której mapa roślinności stwierdza obecność *Lolio-Cynosuretum* i *Lolio-Polygonetum*, choć obecnie są to raczej fragmenty *Arrhenatherion* z dominacją *Dactylis glomerata* (*Arrhenatheretum* ?) oraz (w środkowej części) inicjalne stadia lasu (chyba wilgotnego ągru);

c) wyłączenie ze strefy KS oraz przeniesienie do strefy NS całości lub znacznej części działek 10, 46, 52, 38 - na których mapa roślinności poprawnie, choć bardzo ogólnie stwierdza obecność *Artemisietea* i *Polygonion avicularis*, a obecnie obserwuje się znaczne powierzchnie zajęte przez zbiorowiska z amerykańskimi gatunkami z rodzaju *Solidago*.

W przypadku niemożności dokonania takich zmian kwalifikacji kierunków kształtowania szaty roślinnej (np. z powodów własnościowych, czy, co bardziej prawdopodobne - z powodów finansowych, gdyż jest to obszar położony w strefie ochrony częściowej wg mapy 1c z projektu planu ochrony z 2006 r.) należy znacznie bardziej precyzyjnie wydzielić powierzchnie przeznaczone do koszenia i wprowadzić kategorię obszarów przeznaczonych do naturalnej sukcesji.

Przy planowaniu działań w obszarach NS (Wprowadzenie nasadzeń w formie kępowej drzew i krzewów gatunków rodzimych, odpowiednich dla warunków siedliskowych z udziałem gatunków jagodowych) proponuję kierować się następującymi wskazaniem:

1) Na powierzchni działki nr 13 w części bezpośrednio przylegającej do jeziora - kształtowanie drzewostanu w kierunku układu łągu topolowego *Salici-Populetum s.l.* przy wykorzystaniu już obecnych starych topól (Fot. 1).

2) Na działkach 6, 34 i 1 - utworzenie jednego kompleksu laso-parku. Większość intensywnych prac powinna zostać wykonana w pierwszym pięcioleciu, wraz z wytyczeniem szlaków poruszania się. Układ powinien mieć charakter ągradowy, głównie z klonami i lipą oraz domieszką graba i dębu. Na działce 6 organizacja zieleni powinna uwzględniać przebieg linii wysokiego napięcia oraz likwidację obecnie istniejącego trawiastego boiska z bramkami. Roślinność krzaczasta powinna w znacznym stopniu naśladować zarośla z rzędu *Prunetalia* (obecne w we fragmentach w wielu miejscach rezerwatu - najczęściej tam, gdzie na mapie roślinności zaznaczono błędnie obecność *Sambuco-Salicion*). Takie kolczaste zarośla bazujące na obecności tarniny i głogów umożliwią łatwiejsze odgraniczenie dopuszczalnych ciągów pieszych od terenów niedopuszczonych do swobodnej penetracji przez rekreantów (Fot. 2).

3) Na działce nr 7 - wprowadzenie, poza innymi gatunkami, liniowych ciągów wierzby przy nowo wytyczonej "legalnej" ścieżce - tak aby docelowo powstał ciąg ogławianych wierzby przydrożnych.

4) Na całym obszarze - usuwanie egzemplarzy klonu amerykańskiego, szczególnie w strefie bezpośrednio przy jeziorze (Fot. 3) i wprowadzanie na ich miejsce olchy, wierzby, a na wyższych miejscach - także innych gatunków liściastych.

5) Skarpa przyjeziorna na działkach 6, 34, 1 i częściowo 2 (Fot. 4) wymaga ustalenia proporcji między zwartymi kolczastymi zaroślami (uniemożliwiającymi dostęp do samego brzegu, a więc także i łowienie ryb z brzegu), a mniej lub bardziej zwartym drzewostanem, w obrębie którego można wytyczyć zejścia od ścieżki okrężnej do samego brzegu.

Przedstawionym w ekspertyzie komentarzom i uwagom towarzyszą również propozycje zmian i uzupełnień zapisów, zamieszczone bezpośrednio w tekście projektu zarządzenia Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska w Warszawie w sprawie ustanowienia planu ochrony dla rezerwatu przyrody „Jezioro Czerniakowskie”.

W ogólnej ocenie projekt planu ochrony jest bardzo dobry. W sposób nowoczesny ujmuje zagadnienie podziału funkcjonalnego obszaru rezerwatu i narzędzia służące realizacji celów ochrony.

Przedstawione w ekspertyzie propozycje nie są sprzeczne z ogólnym duchem obecnego projektu planu; obejmują jedynie niewielkie modyfikacje przyjętych rozwiązań oraz ich uszczegółowienie, przede wszystkim w odniesieniu do zagadnień potraktowanych w planie w sposób ogólny.